

BÓCZ ENDRE

Krimináltaktika, kihallgatás, jegyzőkönyv

Évtizedek múltak el az óta, hogy megjelent *Tóth Mihály* írása, amelyben kifogásolta, hogy egy másik közlemény „*jogértelmezés*”-nek nevezte azt az eljárásmódot, hogy a nyomozó hatóság a gyanúsítottat előbb tanúként hallgatja ki, majd így szerzett vallomása – és az annak nyomán esetleg beszerzett további bizonyítékok – birtokában közli csak vele a gyanúsítást és hallgatja ki szabályosan.¹

Azóta már az eljárási törvény is megváltozott, új definíciók születtek, de nem változott a nyomozó hatóságok tagjainak – helyzetükből fakadó – törekvése arra, hogy személyi adatforrásokból bizonyítékhoz jussanak. Nem változott az a nézet sem, hogy e téren a krimináltaktikai műfogásoknak jelentős szerepük lehet, de úgy tűnik, (sajnos) az a merőben téves nézet sem, hogy az eljárási szabályok kijátszása (például a potenciális személyi adatforrás megtevéstése, vagy jogai gyakorlásában való másfajta korlátozása) felfogható úgy, mint „krimináltaktikai műfogás”.

Mindez egy minap tudomásomra jutó eset kapcsán ötlött az eszembe.

Valaki (nevezzük *A*-nak) csalás címén feljelentést tett, amely szerint *B* kölcsönkért és kapott tőle tizenegymillió forintot, és ezt mindmáig nem fizette vissza. A kölcsön rendeltetésére, illetve *B* hitelképességére vonatkozóan kapott – *B*-től származó – tájékoztatást elfogadta ugyan, de mára már kétséggé vált a szemében. Csatolta a feljelentéshez az ügylettel kapcsolatos, rendelkezésére álló iratokat. A nyomozást elrendelték, majd *B*-t tanúként kihallgatták.

B elismerte, hogy *A*-tól kölcsönöket kért és kapott, de a vallomása szerint a nyugták nem a valódi, hanem a tőkésítve felszámolt uzsorakamattal adódó kölcsönösszegekről szólnak. Azt állította, a kölcsönök céljáról csak annyit mondott: befektetés, de ezt nem részletezte, később pedig a bizalma is megingott *A*-ban. Vallomása szerint egy kávé melletti beszélgetéskor azt említette ugyan *A*-nak, hogy a művészetek iránt érdeklődő lánya galériavásárláson gondolkodik, de pénzről szó sem esett, s állította, hogy a lánya és *A* soha nem beszélt egymással telefonon.

¹ Tóth Mihály: Egy helytelen „joggyakorlat” a vesztegetések bizonyításánál. *Belügyi Szemle*, 1980/8.

Mind *A*, mind *B* a szembesítéskor is kitartott a vallomása mellett. A szembesítésen *A* azt is szóba hozta, hogy *B* azért kérte a kölcsönt, mert egy budapesti kiállítási galériát akart a lányával megvenni, s a hitelképessége igazolásul azt állította, hogy a kölcsönre csak átmenetileg – amíg külföldi bankbetétjének lekötése lejár – van szüksége, de *B* ezeket tagadta.

Ebben a helyzetben a feljelentés elintézésének adott módja, a nyomozás elrendelése azt jelenti, hogy a nyomozó hatóság *A* feljelentésbeli elbeszéléséből és a mellékelt okiratokból kirajzolódó történet – a tényeket illetően (ismeretelméleti *terminus technicusszal* élve) – *valószínűnek* ítélte, és jogi szempontból úgy találta, hogy a csalás büntetének törvényi tényállási elemeit hordozza. A kölcsönadott pénz megfelelhet az *elkövetési tárgynak*, az ajándék helyett kölcsön jogcímén való kérés – a visszafizetés elmaradása folytán – a *tévedésbe ejtésnek mint elkövetési magatartásnak*, s a visszafizetés hiánya a *vagyoni kárnak mint büntetőjogi eredménynek*. Ez a gondolatmenet jól védhető, és ezért nem is kifogásolható; a nyomozó hatóság kialakított gondolati képződménye – a *bűncselekmény gyanúja* – jogszerűen vezetett a nyomozás elrendeléséhez. A *gyanú* megalapozása – a feltételezett és *valószínűnek* tartott (bizonyíthatónak ígérkező) tények *igazsága* felőli meggyőződés – a nyomozás feladata.²

A nyomozó hatóság által feltételezett és valószínűnek tartott történet szerint azonban a gyanított bűncselekmény tette csak és kizárólag *B* lehetett, hiszen ő kérte és kapta a pénzt *A*-tól, s ő nem fizette vissza. A bűncselekmény megtörténtének *gyanítása* tehát – a történet belső logikája folytán – egyben annak gyanítását is jelenti, hogy *B* bűncselekményt követett el. Nem azt kell kinyomozni, hogy ki követett el bűncselekményt, hanem azt, *hogy amit B kétségtelenül megtett, bűncselekmény-e*. „Ismeretlen tettes”-ről beszélni ilyenkor porhintés.³

Esetünkben kulcsfontosságú, hogy megtévesztette-e *B* a visszafizetési szándéka felől *A*-t. E teljesen szubjektív, a gondolatvilágban rejlő probléma megoldásához közvetlen bizonyításra ritkán adódik ugyan lehetőség, de tisztán látni is lehetetlen a nélkül, hogy a történetekre – a történet szereplői között lezajlott kommunikációs folyamatra – vonatkozóan mindkettőjük beszámolóját a nyomozó hatóság ismerné. Így az nem kifogásolható, hogy törekedtek a beszámolóik megszerzésére, és mindkettőjüket kihallgatták.

² Vö. erről Bócz Endre: A „megalapozottság” és a nyomozás. *Beltügyi Szemle*, 2012/12., 5. o.

³ Ugyanúgy, mint például a sikkasztás, vagy a hűtlen kezelés legtöbb változatánál, hiszen a sikkasztó csak az lehet, akire az elsikkasztott értéket *rábízták*, vagy akire a megkárosított vagyon kezelésével *megbízták*, márpedig ez a legtöbb esetben már akkor ismert, amikor a kártétel kiderül.

A *kihallgatás* kriminalisztikai értelemben a személyek eljárási szabályokhoz kötött kikérdezésének (vallomásuk megszerzésének) módszere, a *vallomás* pedig olyan kijelentések sorozata, amelyek – helyesen vezetett kihallgatás esetén – az ügy szempontjából releváns tényekről szóló ismereteket (adatokat) hordoznak.⁴

Az adott ügyben, persze, a tapasztalatok szerint az volt várható, hogy a két vallomás ellentétes – vagy legalábbis eltérő – lesz, ám valóságtartalmukat ellenőrizni lehet majd. Ezzel – és esetleg más nyomozási cselekmények útján szerzett közvetett bizonyítékokkal – alapot lehet teremteni a szembenálló vallomások hitelt érdemlőségének megbízható megítéléséhez. Így eldönthető lesz például az, hogy *B* hangoztatott visszafizetési szándéka mennyiben hihető, vagyis a *jogtalan vagyoni haszonszerzési célzat* hiányára alapozott védekezés megalapozottsága megítélhető lesz a fizetőképességének alakulását tükröző ténybeli adatok fényében.

A azt állította: a kölcsönkérések indoka *B* lányának az a terve volt, hogy kiállítási galériát szeretne nyitni. Ha ezt *B* megerősíti, akkor a hölgyet nem is kell feltétlenül kihallgatni, ha ellenben vitatná, a vallomások bizonyító erejét a hölgy kihallgatása útján lehetne ellenőrizni. Ebben azonban nehézséget okozna, ha a hölgy a hozzátartozói viszonyra tekintettel a Be. 82. § (1) bekezdés a) pontjára hivatkozva megtagadná a vallomástételt, amire pedig vitathatatlan joga van, ha az édesapja gyanúsítottként résztvevője az eljárásnak.

A Be. szóban lévő szabálya úgy szól, hogy a tanúvallomást „*a terhelt hozzátartozója*” tagadhatja meg. Ám ki a „*terhelt*”?

A Be. 43. § (1) bekezdése szerint az, „*akivel szemben büntetőeljárást folytatnak*”, és aki „*a nyomozás során gyanúsított, a bírósági eljárásban vádlott...*”

A paragrafus további része a terheltet – *mint az eljárás résztvevőjét* – megillető eljárási jogokat és kötelezettségeket foglalja össze. Ebben az összefüggésben alapvető jelentőségű a (2) bekezdés a) pontjában meghatározott jog arra, hogy a gyanúsítás – vagy vád – tárgyát, illetve annak változását közöljék vele. A Be. 179. és 117. §-a ehhez igazodva szabályozza a gyanúsított nyomozásbeli kihallgatásának menetét: személyazonosság megállapítása, az eljárási jogokról és kötelezettségekről való kioktatás, és a tényszerűen és jogi minősítés szerint meghatározott gyanú közlése időben követelményszerűen megelőzi terheltnek a cselekmény felől tett vallomását.

⁴ Vö. Bócz Endre (szerk.): *Kriminalisztika II.* BM Duna Palota és Kiadó, Budapest, 2004, 758., 855. o.
A fejezetek szerzői dr. Lakatos János (21.) és Cserhalmi Ferencné (24.).

Ennyiben feltétlenül helyes az a – jogalkalmazók körében osztatlanul vallott – tétel, hogy a gyanúsított azzal válik az eljárás – potenciálisan cselekvő – résztvevőjévé, hogy közlik vele a gyanúsítást, hiszen ezzel nyílik meg számára az eljárási jogok rendeltetésszerű gyakorlásának lehetősége.

A törvény azonban a „*terhelt*” e minőségét nem attól teszi függővé, hogy vannak-e gyakorolható eljárási jogai, hanem ellenkezőleg: attól, hogy *folytatnak-e vele szemben büntetőeljárást az erre jogosult hatóságok*. Ez következik abból a rendelkezésből, hogy akivel szemben a hatóság büntetőeljárást folytat, köteles gyanúsítottként tekinteni és az ehhez kapcsolódó jogainak gyakorlását lehetővé tenni.

Kivel „*szemben*” folyik a nyomozás? A nyomozó hatóság által feltételezett és bűncselekménynek tartott magatartás elkövetőjével szemben. Lehetséges, hogy ennek a személynek a kilétére az eljárás kezdetén szinte nincs is támpont, vagy a rá vonatkozó és ismert adatokból nem azonosítható, de – mint a szóban lévő eset mutatja – az is lehetséges, hogy az elkövető személye kétségtelen, csak az a kétséges, hogy valóban törvénybe ütközik-e a bizonyíthatónak ítélt és büntetőjogilag tiltottnak látszó cselekmény.

Büntetőeljárás akkor indul, ha a nyomozó hatóság egy térben és időben többé-kevésé körvonalazott eseménysorozat dinamikusan összetevőjeként olyan emberi ténykedést azonosít, amely a büntetőjog fogalomrendszerében „*cselekmény*”-nek tekinthető, és amelyet büntetőjogilag tiltottnak tart – vagyis azt a gyanút táplálja róla, hogy bűncselekmény. Törekvése a kérdéses cselekmény miatti büntetőjogi felelősség tisztázása, az tehát mindazokkal „*szemben*” folyik, akiket az eseménysorozatban feltételezett („*gyanúsított*”) bűncselekmények miatt az anyagi büntetőjog szabályai értelmében felelősség terhel. A kriminalisztikai racionalitás keretei között a nyomozó hatóság nagy autonómiát élvez ugyan a szükségesnek mutató nyomozási cselekmények – például kihallgatások – sor- és időrendjének megállapítása terén, azt azonban, hogy kit milyen minőségben hallgathat ki, a szerint kell meghatározni, hogy az illető az események menetében az aktuális verzió szerint milyen szerepet játszott, és e szerepnek mi az anyagi büntetőjogi minősítése. A Be. 79. § (1) bekezdése szerint tanúként azt szabad kihallgatni, akinek a bizonyítandó tényről *tudomása lehet*, aki pedig a hatóság által ismert adatok szerint *megalapozottan gyanúsítható bűncselekmény elkövetésével*, azt a hatóság – a Be. 179. § (1) bekezdése szerint – gyanúsítottként *kihallgatja*.

Igaz, a törvény szövegének ez utóbbi rendelkezésében nyelvtani minősítést tekintve kijelentő – és nem parancsoló – mondat olvasható („*kihallgatja*”, és nem „*köteles kihallgatni*”, vagy ehhez hasonló igealak az állítmány),

de a törvényszövegben a kijelentő mondat minden hasonló helyzetben kötelezettséget ír elő. Röviden úgy is kifejezhető a 79. § (1) és a 179. § (1) bekezdésének érvényességi tartománya közötti különbség, hogy aki a bűnelkövetésre indító szükségletnek a tettesben való jelentkezésétől a bűncselekmény befejezéséig tartó okozati folyamat kibontakozásában akár materiális, akár pszichikai téren tevőlegesen, vagy kötelességellenes tétlenséggel közrehatott, azt gyanúsítottként, akinek viszont minderről csak érzékelésen alapuló ismeretei vannak, vagy lehetnek, azt tanúként szabad kihallgatni.

A „gyanúsított” szó köznyelvi jelentése: akivel szemben gyanút támasztottak, akít gyanúsnak tartanak. Értelemszerű a büntetőeljárásban is elfogadni, hogy gyanúsítottá azáltal válik valaki, hogy a nyomozó hatóság – illetve annak képviselőjében az illetékes hivatalos személy – azt gondolja: oka van hinni, hogy az eljárás tárgyául szolgáló feltételezett bűncselekmény elkövetője.

Érdeemes felvetni azt a kérdést: mihez kapcsolódik ez a jogi helyzet? A hivatalos személy gondolatainak alakulásához, vagy a gyanúsítás alakszerű közléséhez?

A büntetőeljárás jog tudománya azt tartja, hogy a gyanúsítás alakszerű közlése az az aktus, amellyel az addig csak „*in rem*” – vagyis „ügyben” – folyó eljárás „*in personam*”-má, „meghatározott személy elleni”-vé válik.⁵

Kétségtelen, hogy a bűncselekmény feltételezett elkövetője általában csak a gyanúsítás közlésével kerül abba a helyzetbe, hogy az e jogállásból származó jogait gyakorolja. A nyomozó hatóság ugyanis addig, amíg nem „*szólítja őt meg*”, nem is köteles tudomást venni róla. A potenciális gyanúsítottnak arra nincs eszköze, hogy a nyomozó hatóságot válaszdásra kényszerítse. Ebből a helyzetből pedig – tapasztalataim szerint – a büntetőjogot alkalmazó apparátus általánosságban arra a (szerintem téves) meggyőződésre jutott, hogy a gyanúsított jogai a gyanúsítás közlésével nyílnak meg.

Mesterkéltnek tűnhet azzal érvelni, hogy a „*szemben*” és az „*ellen*” két különböző kifejezés. Akivel a gyanúsítást már alakszerűen is közölték, azzal szemben biztos, hogy folyik az eljárás. Ám azt könnyű belátni, hogy nem feltétlenül és *kizárólag* vele – és kívül senki mással szemben nem – folyik *ugyanaz* az eljárás. Nem ördögtől való az a gondolat tehát, hogy egy büntetőeljárást olyan személlyel szemben folyónak is lehet tekinteni, akivel szemben gyanút már táplálnak, bár ezt még nem közölték vele. Az más kérdés, hogy eljárási jogait addig nem gyakorolhatja, amíg a nyomozó hatóság – a

⁵ Lásd Fenyvesi Csaba – Herke Csongor – Tremmel Flórián: Új magyar büntetőeljárás. Dialóg Campus, Budapest–Pécs, 2004, 406. o.

gyanúsítás közlése révén – be nem vonja az eljárásba; e jogok azonban léteznek, élnek, és hivatkozhat rájuk ő is, más jogosult is.

A bűncselekmény elkövetésével a hatóság részéről megalapozottan gyanúsítható személynek – mint a példabeli esetben *B*-nek – a tanúként történő kihallgatása tehát önmagában törvénysértő; sérti a Be.-nek mind a 79. § (1) bekezdését, mind a 179. § (1) bekezdését, félrevezető tájékoztatást ad a gyanúsítottnak a jogállásáról, hiányos az őt megillető jogokról, és akadályozza őt azok gyakorlásában – vagyis összeegyeztethetetlen a „*tisztességes eljárás*” követelményrendszerével.

Nemcsak közvetlenül csorbítja azonban ez az eljárás módja a gyanúsított jogait, hanem közvetve is.

Mint láthatjuk, a gyanúsított jogállás nem kizárólag a bűncselekmény feltételezett elkövetőjének, hanem másoknak az eljárási jogai szemszögéből is fontos lehet, hiszen például hozzátartozói részére bizonyos jogokat – például a tanúvallomás-tételi, továbbá lefoglalás alá eső tárgyi bizonyító eszköz és irat átadásának kötelezettsége alóli mentesség jogát⁶ – eredményez, és ennek az érvényesülését akkor is biztosítani kell, ha a gyanúsítást még nem közölték.

A kihallgatás – büntetőeljárási szemszögéből – nyomozási (eljárási) cselekmény, amelyről jegyzőkönyvet kell készíteni. A kérdéses, konkrét ügyben a *B* kihallgatásáról készült jegyzőkönyv híven tükrözi a történeteket, kiolvasható belőle, hogy eljárási szabálysértés történt, mert a „*tanú*” eljárásjogi státusában valójában épp azt a személyt hallgatták ki, aki cselekvő alanya volt a nyomozó hatóság által bűncselekménynek és nyomozás megindítására okul szolgálónak tartott tetteknek. Ha nem így lenne, a jegyzőkönyv hamis közokirat lenne. Ráadásul a hatályos rendelkezéseknek megfelelően *B* kapott mind a tanúkihallgatási, mind a szembesítési jegyzőkönyvből másolatot, amelynek olvastán a lánya számára sem lenne nehéz felismerni az édesapjával szemben táplált gyanút; vallomástételre csak hamis jogértelmezéssel lehetne kötelezni, s a Be. 82.§ (1) bekezdés b) pontja alapján akkor is gyakorlatilag minden érdemleges kérdésre megtagadhatná a választ.

Az is kétséges, hogy a tanú félrevezetésének, esetleges tájékoztatatlansága kihasználásának – és ezzel a tisztességes eljárás követelménye megsértésének – egyáltalán lenne-e gyakorlati érdemleges információ formájában jelentkező eredménye, ám az kétségtelen, hogy ha lenne is, az is csak átmenetileg lenne érvényesíthető.

⁶ Vö. továbbá a Be. 152. § rendelkezéseit.

Tegyük fel, hogy *B* lánya tesz tanúvallomást, s ebben az apja kijelentéseit cáfolva keresztezi annak védekezését. A nyomozó hatóságnak ebben az esetben *B*-t gyanúsítottként mégis ki kell hallgatnia, lányának tanúkihallgatási jegyzőkönyvében pedig nyilvánvalóan hiányos, de legalábbis félrevezető kioktatás szerepelne a mentességi joggal kapcsolatban. A kihallgatás tehát hibás eljárási cselekménynek minősülne, a tanúvallomás bizonyítékként nem lenne felhasználható – és erre előbb vagy utóbb valaki egészen biztosan rájön.

Ötven évvel ezelőtt egy befolyással üzérkedési ügy gyanúsítottjánál találtam egy cédulát, amelyre az volt feljegyezve: „*Semmi sem olyan tartós, mint a tévhit az emberekben.*” Az intézmények, szervezetek működtetése emberi feladat, s akik ezt ellátják, a jelek szerint a – talán évtizedeken át, nemzedékről nemzedékre is – öröklődő tévhiteket az intézményi működés összetevőiként még hosszabb élethez juttathatják.